

A törékeny fűz (*Salix fragilis*) botanikai jellemzése

Nevezéktana

Tudományos nemzetségneve (*Salix*) a rómaiaknál a füzeket jelentette, mely nevet egyesek a kelta sal (közel) és lis (víz) szóösszetételből eredeztetik, mely előhelyükre utal. Mások a latin salio, -ire = ugrani, fölhágni, növekedni szóból származtatják, mely nevet e fajok gyors növekedésével magyaráznak. Tudományos fajneve (*fragilis*) szintén latin eredetű és „törékeny” jelentésű, utalván egyik legsajátosabb bélyegére. E tulajdonsága az, ami alapján a legtöbb európai nyelvben is megnevezésre került (pl. angol: crack willow, német: Bruch-Weide, francia: saule fragile, horvát: krkha vrba, olasz: salice fragile, spanyol: sauce frágil). A jelenleg és a korábban használt magyar neve (csörögéfűz) is ezt a sajátos bélyegét őrzi.

A fajt Linné írta le az 1753-ban megjelent *Species Plantarum* című művében. Furcsaság, hogy Linné *Salix fragilis* névvel egy babérfűz herbárium lapot illetett, amely tévedés csak napjainkban derült ki. Valójában mind a babérfűz, mind a törékeny fűz tudományos nevét ezek után csak társnévként szabadna használni, de a több mint két és félszáz éves neveket már mindenki megszokta, így új herbárium típuspéldányok kijelölésével hidalják át ezt a problémát.

Elterjedése

Természetes elterjedési területét ma már nehéz egyértelműen megrajzolni, ugyanis régóta kiterjedten ültetik, ill. a később részletezett hibridtől (*Salix x rubens*) való lehatárolás eléggé problematikus. Jelenlegi elterjedési területe Európa jelentős részét és Nyugat-Ázsiát fedi le. A Mediterráneumban és az Alpokban javarészt csak ültetett egyedek és elvadulásai ismertek, ugyancsak ez tapasztalható Skandinávia déli részén is, ahol 1850 után bukkant csak fel. Benyomul viszont a Brit-szigetekre, s keleten pedig egészen az Altáj-hegységig jut el. A fajt betelepítették Észak-Amerika keleti felébe és Új-Zélandra is, ahol aztán elvadult.

Előfordulása

A Kárpát-medencében a patak- és folyóvölgyek jellemző kísérő faja, pontos előfordulási adatokkal azonban nem rendelkezünk. Ennek egyik oka, hogy ritkán bukkan föl olyan mennyiségben, amit üzemterveink már nyilvántartanak, illetve a berki fűztől (*S. x rubens*) a gyakorlat nem különíti el. Egyes vélekedések és terepi tapasztalatok alapján a középhegységekben és többnyire a dombvidékeken is „tisztá” formában, a sík vidékeken viszont javarészt „hibrid” formában jelenik meg.

Közép-Európa hegységeiben átlagosan 800 m tszf. magasságig emelkedik, s ez az érték vonatkozhat a kárpáti-pannon térségre is. *Fekete Lajos és Blatný Tibor* 1913-ban megjelent nagyszabású munkája (<Az erdészeti jelentőségű fák és cserjék elterjedése a Magyar Állam területén>) kevés adatot tartalmaz e fajra, az alábbi táblázatban éppen ezért átlagadatokat nem, csak a legmagasabb előfordulás adatait közölhetjük a táblázatban.

Sok helyütt antropogén előfordulásait a fenti műből kivett idézet is igazolja: „A tótajkú lakosság gyakran telepíti rétekre határfácul, s juhaklok, kaszálókön elszórt szénapajták mellé 1000 m-en felüli magasságokban is.”

Alaktana

Általában 15, ritkán 20 m magasságig megnövő széles lombkoronájú, rövid és gyakran görbe törzsű faj. A fehér fűztől – mely jóval nagyobb magasságokat érhet el – habitus alapján is megkülönböztethető. A törékeny fűz ágai közel vízszintesen állnak, gallyai és hajtásai ± derékszögben állnak el, ezért is nevelhet e faj széles lombkoronát. Ezzel

szemben a fehér fűz ágai fölfelé törők, gallyai és hajtásai hegyesszögben állnak, koronája keskenyebb. A törékeny fűz koronájára jellemző, hogy erős ágak által tartott részkoronákra esik szét, idősebb példányok levelei a fellazult korona felületére csoportosulnak, a belső részekről szinte hiányoznak. Ennek oka, hogy csak a gallyak csúcsa táján lévő hajtások maradnak meg, az alsók lehullanak. E hajtások egyébként a csúcs felé hajlanak, seprőszerű képletet alkotnak a koronaszéleken. A törékeny fűz névadó jellegzetessége, hogy hajtásai és gallyai az eredési helyeken könnyen, pattanva törnek, erőteljes szelek a koronát ezért erőteljesen megtépázhatják. E tulajdonsága miatt koronája lazább felépítésű, mint a hajlékony hajtással és gallyal rendelkező fehér fűzé.

Huzamosabb ideig vízben álló idősebb törzsekből nagyon sok járulékos gyökér törhet elő, amelyek szakállszerűen lógnak a vízbe. Kiodvasodó faegyedekben belül is fejlődhetnek gyökerek. A fehér fűzzel ellentétben vízhajtás-képzésre nem hajlamos.

A törékeny fűzre jellemző durva, hosszant repedezett kéregképzés már a fiatal ágaknál és törzsrészeknél megfigyelhető, az 5. évben már repedezik a kéreg. Ezzel szemben a fehér fűznél ez csak a 10. évben következik be. Ezért a törékeny fűznél a vékonyabb ágak java része durva kéreggel fedett, míg a fehér fűznél az erős, vastag ágak nagy része sima kéreggel borított.

Különbség mutatkozik a rügyek tekintetében is, amit mindkét fajnál két előlevélből összenőtt egyetlen rügypikkely borít. A törékeny fűz rügypikkelyén belül egy második, pikkelyszerű levél található, ami egy következő át-

Nagytáj	Legmagasabb tszfm. (m)	Előfordulás megnevezése
Északnyugati-Kárpátok	980	Trencsénselmec
Közép-Kárpátok	945	Rásztó
Északkeleti-Kárpátok	832	Rónafüred
Keleti-Kárpátok	1265	Ratosnya
Déli-Kárpátok	696	Vistesóra
Erdélyi-szigethegység	1010	Abrudbánya
Magyar-középhegység	427	Gyöngyös: Kalló-völgy

* NyME, egyetemi tanár

meneti levélen keresztül jut el az első valódi levélre. A fehér fűznél a rügypikkely alatt az első levél már valódi lomblevél-bélyegekké fejlődik. Jellemző az is a törékeny fűzre, hogy kihajtás előtt a rügypikkely csúcsától visszaszárad és a felső felében megfeketedik. A törékenységen túl a másik jellemző bélyeg a hajtásrendszer teljes kopaszsága.

Az alsó harmadában legszeleesebb levelek széle fűrészkes, ahol a fűrészfogak öbleiben elálló mirigyeket láthatunk. A levélfonákon viasz kiválások miatt keskeny bevonat jelenik meg. A levélnyélén a váll közelében 1(2) pár mirigy szemölcs is van. Korán, a zselnicemeggyel együtt lombosodik, színeződés nélkül, zölden hullatja lombját, levelei a földön feketésbarnára válnak.

Fűzés felépítésű különmemű virágzatai leveles törpehajtások csúcsán fejlődnek. A törpehajtások a porzós virágzatok elvirágzása után egészben lehullanak. Virágtakarót – mint a fűzeknél és nyáraknál általánosságban véve – nem találunk, helyette az ivarszerveket egy-egy megnyúlt visszás-tojásdad, sárgás színű, fehéren szőrözött murvapikkely védi. A porzós virágokban 2-2 hosszú szálú porzót találunk, melyek tövében 2-2 nektármirigy helyezkedik el, melyek a rovarok csalogatását végzik. Megjegyzendő, hogy a rovarbeporzás mellett esetenként szélbeporzás is előfordulhat. A termős virágokban a magház hosszan megnyúlt, a bibék oldalra hajlók és osztottak, ezért 4 bibekarét látható. Tövében szintén 2 nektárium van, ellentétben a fehér fűzzel, ahol csak 1 található. Lombfakadással egy időben, a fehér fűzhez képest mintegy 2 héttel korábban virágzik.

Termős füzére 5-8 cm hosszú, termésérésre az egyes virágok murvapikkelyei már leesnek. A tok termésében lévő apró magvak 4-6 hét alatt érnek be, majd szőröstökük segítségével a szél szárnyán messzire terjedhetnek.

Tőről jól sarjad, így többtörzsű egyedei sem ritkák, letörő vesszeje, gallya az áradások utáni hordalékkal betemetve meggyökeresedhet. Életkora a 70-80 évet ritkán lépi túl, gyakran esik törzskorhadás áldozatául.

Élőhelye

A hűvös nyarú területek fűzfaja, elsősorban a kontinentális klímájú területeket lakja. A fehér fűznél a fagyokat jobban elviseli. Magas fényigényét a fent részletezett fellazult lombkorona is igazolja. A patak- és folyóvölgyek leginkább mészmertes öntéstalajain találjuk,

a kötött és a talajvíz által nem befolyásolt talajokat jobban tolerálja, mint a fehér fűz. A patak menti égerligetek és a folyó menti fűz-nyár (puhafás) ligeterdők jellemző elegyfaja, olykor a bokorfűzesekben is fölverődik.

Változatossága

Morfológiai változatossága itt Közép-Európában kismértékű, a levelek szélessége és a fonák színe alapján különítették el néhány formáját. Viszont több hibridje is ismert, így a babérfűzzel alkotott (*S. x meyeriana*), a mandulalevelű fűzzel alkotott (*S. x alopecuroides*), a valódi szomorúfűzzel alkotott (*S. x pendulina*) és a fehér fűzzel alkotott (*S. x rubens*) hibridje. Ez utóbbi a berki fűz, mely a leggyakoribb fűzhibrid Európában, s az eddigi tapasztalatok alapján sokkal gyakoribb hazánkban, mint maga a törékeny fűz. Kicsit érthetetlen, hogy az erdészeti gyakorlat mindössze egyetlen hibridnek, a szürke nyárnak (*Populus x canescens*) szentel a megérdemeltnek is több figyelmet, míg más fontos hibridek, így a berki fűz, teljes mellőzöttségnek örvend. [A berki fűzről figyelemfelkeltő cikk az Erdészeti Lapok 1994. évi 129. évfolyamának 223. oldalán „Alig ismert fafajaink. Berki fűz” címmel.]

Az elmúlt években külföldön végzett molekuláris genetikai vizsgálatok bizonyították, hogy a két szülőfaj, a fehér és a törékeny fűz, illetve hibridjük, a berki fűz három jól elkülönülő génálló-

mánnyal rendelkezik, s intogresszióra utaló bizonyítékok nincsenek. Mivel a berki fűz növekedése, ökológiai igényei a szülőfajoktól különböznek, ezért kíváncsatos lenne, ha hazánkban gyakorlati és tudományos téren is foglalkoznánk vele.

A törékeny fűznek egy kertészeti kultúrváltozata ismert (cv. Bullata), mely 3 m-nél nem nő magasabbra, koronája ellaposodó, lassú növekedésű. Hazánkban alkalmazását nem karolták fel.

Epilógus

Grossinger János Keresztély, aki az első magyar Dendrológia című könyvet megjelentette 1797-ben, az alábbiakat írta deák nyelven a törékeny fűzről: „*Salix fragilis*, amelynek gallyai megmerevültek, könnyen törhetők, ahonnan a német Bruchweide ered, máshol azonban Knackweide-nek mondják. Mérsékelt magasságot ér el, hím- és nőivarú egyedei egyaránt vannak. Levelei tojásdad-lándzsásak, kopaszak és fűrészkesek. A nedves-vizes területek fája, de a nagyobb réteken is megtalálható. Ágai, gallyai kerítésfonásra szolgálnak. A kérreg és a levél fanyar ízű és keserű, kellemes balzsamillatot áraszt. *Gleditsius* gyógyszerként nagyra tartja a kérget (kínakérget), *Peruvianus* láz ellen ajánlja ezeket.

Az elmúlt több mint kétszáz évben ismereteink alig gyarapodtak erről a fafajról, reméljük, hogy az év fája felkelti iránta az érdeklődést.

Évzáró sajtótálálkozó

2007. december 19-én az MGSZH Erdészeti Igazgatóság székházban tartotta az évi utolsó összejövetelét a Közösségkapcsolatok Szakosztály. Az ülés napirendjén szerepelő legfontosabb programpontra az FVM Természeti Erőforrások Főosztály erdészeti osztály bemutatója volt. Az osztály munkatársait Kiss János főosztályvezető és Lapos Tamás osztályvezető mutatta be: dr. Gál Györgyné, szaktanácsadót, dr. Mózes Csaba tanácsost, dr. Nagy Dániel tanácsost, Ósz Előd vezető tanácsost, Szepecsi András szakmai főtanácsadót, valamint Ugrown Ákos Gábor vezető tanácsost.

Kiss János emlékeztetett az FVM közelmúltban lezajlott szervezeti átalakítására, melynek során a korábbi Erdészeti Főosztály illetékességi területe bővült, és a Természeti Erőforrások Főosztályhoz tartozik ma már az erdészetén kívül

a vadászat, a halászat, a vízgazdálkodás, valamint az agrárkutatás és a biotechnológia is. A főosztályvezető elmondta, hogy jól felkészült szakemberek irányítják a többi szakterületet is. A szakma kommunikációjáról megállapította, hogy szűk körben folytattuk a tájékoztatást, az erdészek egymás között kommunikáltak, és a szélesebb társadalom felé nem jutott el az üzenetünk. Ezen a jövőben változtatni kell.

Az ülésen kibővített csapat vett részt: a szigorúan vett szakosztálytagokon kívül külső tagjainkat, a civil sajtó képviselőit is meghívtuk. Ennek is köszönhető, hogy a következő napokban meglehetősen sok híradás jelent meg a társadalom érdeklődő erdészettel kapcsolatos kérdésekről – törvény-előkészítés, falopás, vagyonkezelés stb.

Detrich Miklós
szakosztálytitkár